

Izvorni znanstveni rad
UDK 316.774:321.7(53)
316.485.22(53):004.738.5
Primljeno: 18. listopada 2013.

Novi mediji i “Arapsko proljeće”

ALBINA OSREČKI

Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu

Sažetak

Pomoću *kritičke teorije medija i tehnologije* kao teorijskog okvira prikazuje se dijalektički odnos između (medijske) tehnologije i demokratskih promjena, u kojem su nove medijske tehnologije samo omogućile organizaciju i razmjenu informacija tijekom “Arapskog proljeća”, ali nisu bile njegovim uzrokom. Na primjeru “Arapskog proljeća” potvrđena je negativna veza između razine komunikacijskih tehnologija (novih medija) i razine prosvjeda, prema kojoj veća razina dostupnosti novih medija vodi u nižu razinu prosvjeda. Ujedno je uočena nejednaka mogućnost utjecanja novih medija na demokratske promjene, tj. internetske društvene mreže imale su sporedniju ulogu u oblikovanju medijskih vijesti od satelitske TV koja je u početnoj fazi “Arapskog proljeća” u većoj mjeri *omogućila* akterima *online* civilnog društva da utječu na unutarnju politiku svoje zemlje. Arapski novi mediji još ne mogu voditi demokratskim promjenama ni objasniti njihove uzroke, već samo mijenjaju oblike mobilizacije i organizacije socijalnih i političkih događanja.

Ključne riječi: tradicionalni mediji, novi mediji, demokratizacija, društveni pokreti, “Arapsko proljeće”

Uvod

Ovaj članak analizira ulogu tzv. novih medija (satelitska TV, internet i pojedine internetske socijalne mreže – Facebook i Twitter) u pokušajima transformacije autoritarnih arapskih režima u demokratske tijekom “Arapskog proljeća” 2011. Pojam “Arapsko proljeće” označava prve lančane društvene pokrete za političke i ekonomske reforme u arapskom svijetu (Howard i Hussain, 2013: 3) koji su započeli u Tunisu i Egiptu te se potom proširili na trećinu (8 od ukupno 22) arapskih zemalja.¹

¹ Tunis, Egipat, Alžir, Maroko, Sirija, Jordan, Bahrein i Jemen.

Prema pojedinim stajalištima, aktivnosti novih medija bile su uzrokom, tj. katalizatorom "Arapskog proljeća". U tom smislu pripisuje im se da su: bili "instrumentalni u masovnim uličnim demonstracijama (naročito u Egiptu i Tunisu) gdje su pokazali potencijal za pokretanje kolektivne akcije, povezivanje i motiviranje prosvjednika te posljedično ostvarivanje kolektivnog identiteta" (Allagui i Kuebler, 2011: 1441); "pretvorili aktivizam u visokorizičnu prosvjednu aktivnost s prepoznatljivim identitetom" (Mercea, 2011: 165); "proširili *online* pokret na *offline* akciju" (Dunn, 2011: 17); "pokrenuli prosvjednu participaciju i doprinijeli koordinaciji kolektivne akcije s ciljem svrgavanja dugogodišnjih autoritarnih režima" (Tufekci i Wilson, 2012: 377); "degradirali tradicionalne medije na javne forume" (Axford, 2011: 681-682); "pokrenuli socijalne pobune, u čemu su im djelomično pomogli pretpostojeće civilno društvo i politička opozicija" (Dalacoura, 2012: 67-68).

U ovom tekstu polazi se od suprotne teze – da je razdoblje pojave novih medija ujedno razdoblje relativne stabilnosti većine arapskih vlada, što upućuje na paradoksalno male mogućnosti arapske javnosti da utječe na političke promjene u većini arapskih zemalja. U skladu s postavljenom tezom članak se bavi pitanjem: mogu li arapski novi mediji doista značajnije doprinijeti sistemskoj promjeni, tj. transformaciji autoritarnih režima u demokratske i u tom cilju ujedno "degradirati" tradicionalne medije.

Radi opravdanja glavne teze tekst je strukturiran ovako: u prvom dijelu prikazuje se karakter arapskog medijskog prostora te definira pojam i uloga novih arapskih medija u demokratizaciji arapskih zemalja. Drugi dio pruža teorijski okvir za analizu koji je utemeljen u kritičkoj teoriji medija i tehnologije, a objašnjava dijalektički odnos između (medijske) tehnologije i društva: tehnologija je samo sredstvo koje *omogućuje*, ali ne uzrokuje razvoj društva, pa nove medijske tehnologije pomažu u organizaciji i razmjeni informacija tijekom demokratske tranzicije, ali nisu njihov uzrok. Treći dio, temeljen na postavljenom teorijskom okviru, fokusira se na ulogu koju novi mediji mogu imati u procesu demokratizacije autoritarnih režima i u tom smislu analizira jesu li i do koje mjere novi mediji utjecali na poticanje procesa demokratizacije arapskih zemalja. Četvrti dio bavi se pitanjem: koji su mediji (tradicionalni ili novi) najviše korišteni tijekom "Arapskog proljeća" i koji je od novih medija ocijenjen najvjerodostojnijim u kontekstu visokog stupnja vjerojatnosti sadržaja objavljenih vijesti, nepristranosti, točnosti, dubine informacija, pouzdanosti i stručnosti, s ciljem utjecaja na političku demokratizaciju.

Pojam i uloga novih arapskih medija

Arapski svijet prostire se na 13.738.000 km² ili 10,8% Zemljine površine, a obuhvaća oko 400 milijuna stanovnika u 22 arapske zemlje, koje će do 2100. godine doseći ukupno oko jednu milijardu stanovnika (Gher i Amin, 1999: 59). Zajednič-

ke su karakteristike svih arapskih zemalja isti (arapski) jezik i vjera, slični medijski sustavi (koji još nemaju zajednički, tj. panarapski karakter), snažna medijska cenzura autoritarnih političkih režima te s tim u vezi spor tijekom demokratizacije koju, paradoksalno, prati mnogo brži tijek tehnološke difuzije u odnosu na ostatak svijeta (Lahlali, 2011: 8).

Ipak, arapski mediji šire svoj doseg, što im otvara mogućnosti za stjecanje globalnog statusa. Da bi medij bio globalan, mora prelaziti nacionalne granice, koristiti se engleskim kao jezikom globalizacije, privući međunarodnu publiku koja nije limitirana samo na imućniju i utjecajnu javnost te imati financijska sredstva za globalnu medijsku kompeticiju (Sabry, 2005: 41-42). Trenutno je omjer korištenja medija u odnosu na broj stanovnika² još uvijek mali, a jedini arapski medij koji se približio kategoriji globalnog jest satelitska TV (naročito Al Jazeera English), iako stvaran globalni karakter može zadobiti tek širom rasprostranjenošću i u zapadnom svijetu.

Ujedno, arapske medije obilježava paradoks da se komercijalizacija i liberalizacija dijela medija odvija istodobno s nastavkom državne intervencije i cenzure, unatoč slobodi govora proklamiranoj u ustavima arapskih zemalja nakon stjecanja neovisnosti. Primjerice, Jordan dopušta progon novinara iako čl. 15 njegova Ustava (2011.) priznaje građanima slobodu izražavanja; izvanredno stanje u Siriji koje je na snazi od 1963. sputava ustavna prava vezana za slobodu govora, a Zakon br. 47 u Bahreinu (2002.) daje ovlasti redarstvenim vlastima za progon novinara i time potiče cenzuru (Mellor i dr., 2011: 18).

U kontekstu ovog članka novi mediji zajednički su izraz za satelitsku TV i digitalne medije (internet i internetske društvene mreže – Facebook i Twitter). Prema Adayu i drugima (2013: 3-5) utjecaj novih medija na političku sferu trostruk je: omogućuju konzumentima participaciju u procesu filtriranja relevantnog medijskog sadržaja, što je u tradicionalnim medijima bila uloga uredništva; reduciraju ulogu tradicionalnih medija kao glavnog posrednika između građana i države, ali ju ne eliminiraju u potpunosti, te omogućuju političku mobilizaciju. Vidljive promjene koje su novi mediji potaknuli jesu: povećana razina međunarodnih vijesti; korištenje društvenih mreža u komuniciranju koje su manje ovisne o državnoj kontroli nego tradicionalni mediji; jačanje *online* civilnog društva, dok su manjinske grupe i ženska arapska populacija dobile mogućnost slobodnog uključivanja u *online* politički diskurs.

² Što se tiče tradicionalnih medija (tisak), prosječna čitanost je 53 vrste novina na 1.000 stanovnika, dok je globalni prosjek 285 novina na 1.000 stanovnika. Vezano za nove medije (internet), u arapskom svijetu ima prosječno 18 osobnih računala na 1.000 stanovnika, a globalni je prosjek 78 osobnih računala na 1.000 stanovnika (Sabry, 2005: 43).

Prema postojećim procjenama (Hess, 2013: 257; Knickmeyer, 2011: 124; Ghannam, 2011: 6) novi mediji jačat će u arapskom svijetu jer imaju značajnu tehnološki osviještenu demografsku grupu mlađu od 25 godina (koja je 2011. u Jemenu, Omanu, Saudijskoj Arabiji, Jordanu, Maroku i Egiptu činila 56-62% populacije tih zemalja, dok u ostatku regije ta dobna skupina predstavlja oko 37% ukupnog stanovništva).

Kronološki promatrano, razdoblje jačanja novih medija u arapskim zemljama započelo je početkom 1990-ih uvođenjem interneta najprije u Tunisu 1991. Potom se njegova primjena proširila na sve arapske zemlje, od kojih je Sirija posljednja dopustila javni pristup internetu (2000.) Trend se nastavio sredinom 1990-ih uvođenjem prvih satelitskih TV-postaja namijenjenih arapskoj javnosti.³ Prema Georgiou (2013: 27) u svijetu je 2012. bilo registrirano oko 13.570 satelitskih TV-postaja, od čega u arapskim zemljama oko 300, uglavnom motiviranih željom za pariranjem tradicionalnim medijima.

Teorijski okvir za analizu

Danas je odnos medija, tehnologije i društva multidimenzionalan i kompleksan, što potvrđuje i *kritička teorija medija i tehnologije* koja objašnjava uzročnu vezu između medijske tehnologije s jedne strane te društvenih promjena s druge (Fuchs, 2012: 387). Ta teorija pobija tehnološki determinizam prema kojemu se tehnologija razvija vlastitom dinamikom i oblikuje društvo prema svojim potrebama. Tehnološki determinizam prenaglašava ulogu tehnologije u društvu, a ignorira činjenicu da promjene iniciraju ljudska bića koja žive u okviru suprotstavljenih odnosa moći, a ne tehnologija. Drugim riječima, na društvene promjene ne utječe tehnologija, već odnosi moći.

Upravo kritička teorija medija i tehnologije ističe dijalektički odnos između (medijske) tehnologije i društva: tehnologija je uvjetovana, ali nije determinirana društvom i samo je sredstvo koje omogućuje, ali ne uzrokuje razvoj društva (*ibid.*: 388). Samo postojanje novih medija ne vodi u demokratske promjene, već je za to potrebna interakcija društvenih procesa. Primjerice, društveni interesi i interakcija vode upotrebi tehnologije, pa će oni koji su nezadovoljni svojim životnim uvjetima iskazivati svoje nezadovoljstvo kolektivnom akcijom. U tom kontekstu nove komunikacijske tehnologije ne uzrokuju nemire, ali nezadovoljni će iskoristiti sve načine, uključujući i komunikacijske tehnologije da postignu svoje ciljeve.

Tako je "Arapsko proljeće" započeto u Tunisu i Egiptu povezano s visoko stratificiranim društvom u kojem su niži slojevi i nekoliko godina unatrag iskazivali

³ Al Jazeera (Doha) 1996., Deutsche Welle Arabic (Berlin) 2002., Al Arabiya (Dubai) 2003., France 24 (Paris) 2005., BBC Arabic (London) 2007.

nezadovoljstvo socijalnim stanjem (pad plaća, zabrana štrajkova, jaz siromašni-bogati, velika korupcija).⁴ Pierre Bourdieu (2005: 29-47) razlikovao je ekonomsko polje (novac), političko polje (moć) i kulturno polje (status, vještine, obrazovanje), a Egipat je upravo primjer zemlje u kojoj je društvo imalo visoko stratificiranu klasnu strukturu zbog toga što je dominantna klasa kontrolirala političko i ekonomsko polje na štetu širokih masa. Egipatski prosvjedi bili su usmjereni protiv te političke i ekonomske nejednakosti, a novi mediji korišteni su kao sredstvo organizacije i razmjene informacija, premda nisu bili uzrokom "Arapskog proljeća".

Dodatno je nove medije potrebno smjestiti i u kontekst prednosti koju nove medijske tehnologije pružaju vezano za interaktivnost, anonimnost te konvergenciju medijskog sadržaja u kontekstu preklapanja i kombinacije multimedijiskog sadržaja (Papacharissi, 2010: 52). Navedene sposobnosti novih medija doprinose jačanju demokratizacije jer građani koji nisu imali moć u konvencionalnoj reprezentativnoj demokraciji sada su umreženi i stječu moć zahvaljujući *online* povezanosti i slobodnijem izražavanju vlastitih stavova.

Uloga novih medija u procesu demokratizacije autoritarnih arapskih režima

Glavno je pitanje: mogu li arapski novi mediji doprinijeti transformaciji autoritarnih režima u demokratske i u kojoj mjeri.

Koncept demokracije smješta izvor moći u narod i stoga predstavlja apstrakciju baziranu na idealu koji je teško postići. Stoga uloga medija u demokratskom sustavu privlači posebnu pažnju. Povijesno promatrano, demokratizacija shvaćena kao proces jačanja demokracije ostvarivana je na različite načine,⁵ a mediji su (tradicionalni jednako kao i novi) utjecali na te promjene. Primjerice, tisak je u 16. stoljeću omogućio uspjeh crkvenih promjena (reformacija), a egipatski predsjednik Gamal Abdel Naser polovicom 20. stoljeća uspješno je koristio radio za širenje ideje panarapskog nacionalizma u cilju slabljenja moći kolonijalnih sila.

Što se novih medija tiče, pokazalo se da su internet i satelitska TV u kontekstu arapskog svijeta olakšali početne demokratske promjene, ali ih nisu izazvali. Prema

⁴ Povremeni prosvjedi u Egiptu nakon parlamentarnih izbora 2005. bili su potaknuti visokim cijenama hrane, a u Tunisu visokom inflacijom i nezaposlenošću, koja je 2011. iznosila 14.2%. I korupcija je bila visoka: u Tunisu je indeks korupcije 2011. iznosio 4.3, što je zemlju smještalo na 59. mjesto u svijetu, a u Egiptu 3.1 čime je pozicioniran na 98. mjesto (Hess, 2013: 258).

⁵ Primjerice, polagana evolucija (engleski model demokratizacije u nekoliko stotina godina); samonametnuta promjena režima, tj. reforma odozgo (politika Mihaila Gorbačova u SSSR-u); prisilna promjena režima (Francuska revolucija 1789., Iranska revolucija 1979.); kolaps režima zbog vanjske intervencije (Irak 2003.); sistemska promjena, tj. reforma odozdo kao posljedica pritiska jakih opozicijskih grupa, stranaka i pokreta usmjerenih na demokratske promjene autoritarnih režima, za što je primjer Južna Europa 1970-ih (Merkel, 2011: 87-89).

istraživanju iz 2010. koje su proveli Nashmi i drugi (2010: 719-738) u trima izabranim arapskim zemljama⁶ utvrđeno je da je internet postao glavni medij političkog izražavanja u arapskom svijetu, a što se tiče tema, najzastupljenija je unutarnja politika (57%), zatim aktivnosti ideoloških političkih grupa kao što su Hezbollah, Hamas, Muslimansko bratstvo i Al Qa'ida (16%), regionalni sukobi (14%), vjera (14%) i imenovanja državnih dužnosnika (14%). Najmanje su raspravljane socijalne teme (obrazovanje, status žena, zdravstvo, manjine), za koje nema interesa u arapskom svijetu, što je u suprotnosti s praksom u zapadnom svijetu u kojem i te teme ulaze u krug političkih pitanja.

Uvođenje satelitske TV u arapskim zemljama kao drugog od analiziranih novih medija rezultiralo je izmjenama vezanim za razvoj privatnog medijskog sektora i slabljenje cenzure, ali to ne implicira nužno i jaču demokratizaciju, jer režimi nisu ukinuli kontrolu nad medijskom sferom, nego su je samo smanjili radi vlastitog održanja, koje im je prioritet (Krzysiek, 2009: 72). Stoga je slabljenje autoritarizma u većoj mjeri odgovor na globalizaciju nego što je znak demokratizacije, pa promjene, kao na primjer ukidanje ministarstva informiranja u Kuvajtu (1996.) ili u Jordanu (2003.), održavaju režime, ali ih ne demokratiziraju.

Taj prvi korak u liberalizaciji medijskih sustava u autoritarnim arapskim režimima omogućila su dva faktora: karakter autoritarne vladavine promijenio se sa čvrstog autoritarizma (u doba Nasera 1960-ih u Egiptu ili Huseina u Iraku 1980-ih) prema mekom (ustavne monarhije u Maroku i Jordanu od 1999.) te jačanje arapskih medija općenito od Maroka do Perzijskog zaljeva koje je otežalo punu kontrolu nacionalnih medijskih sustava.

Međutim, unatoč početnoj medijskoj liberalizaciji i novim tehnologijama koje nadilaze državne granice, na strukturu i sadržaj novih arapskih medija još uvijek utječu postojeći nacionalni politički sustavi (Rugh, 2007: 3). U arapskim zemljama mediji se ne mogu analizirati odvojeno od političkog konteksta, a medijski sustav kao odraz političkog sustava odražava političke orijentacije, što je u skladu s glavnom tezom autora *Četiriju teorija o tisku* (Siebert i drugi, 1963: 1), prema kojima mediji uvijek prate socijalne i političke strukture u okviru kojih djeluju.

Taj politički paralelizam nije značajka isključivo arapskih medijskih sustava, no njihova je specifičnost u dvostrukom (političkom i vjerskom) paralelizmu: politički se odražava u državnom nadzoru medija putem ministarstva kulture, a vjerski u formi javnih kritika vjerskih vlasti prema svim medijskim sadržajima koji nisu u skladu s puritanskim moralnim standardima (Kraidy, 2012: 187).

⁶ Kuvajt kao najmanja arapska zemlja, ali s najrazvijenijom demokratskom tradicijom i s najvećim dohotkom po stanovniku; Saudijska Arabija kao konzervativna nasljedna monarhija i s najvećom cenzurom interneta u arapskom svijetu te Egipat kao najbrojnija arapska zemlja s 85 milijuna stanovnika.

Prema Wolfsfeldu i drugima (2013: 119) dva elementa treba uzeti u obzir pri zastupanju teze da je uloga novih medija razumljiva tek s političkim okruženjem u kojem djeluju: prvi je doseg pristupa javnosti novim medijima, a drugi razina motivacije za političku akciju, tj. prosvjede. U represivnijim režimima građani imaju sužen pristup internetu, a kada ga i ostvare, vjerojatnije je da će biti nadzirani zbog medijske cenzure. Prema navedenim autorima viša razina političkog nezadovoljstva vodi u višu razinu prosvjeda (*ibid.*: 124), pa su novi mediji bitan alat građanima u informiranju, ali i prosvjednicima na ulicama. U pogledu elementa motivacije, građani u bogatijim okruženjima imaju lakši pristup internetu, pa je vjerojatnije da će razina političkog neslaganja sa stavovima državnih vlasti biti manja.

Zbog toga postoji negativna korelacija između razine komunikacijskih tehnologija dostupnih u zemlji i razine prosvjeda: veća razina dostupnosti medija rezultira nižom razinom prosvjeda. To je u skladu s tezom Norris i Ingleharta (2009: 47-48) prema kojoj bogatstvo države omogućuje razvoj tehnologije, koja u sferi medija otvara prostor vanjskim utjecajima i neovisnim idejama koje direktno utječu na javno mnijenje te u uvjetima veće tolerancije jačaju institucionalnu, a ne uličnu participaciju građana. Upravo su rentijerske ekonomije (Saudijska Arabija, Kuvajt, Katar i Ujedinjeni Arapski Emirati) zahvaljujući visokim prihodima od prodaje energenata ujedno zemlje s najgušćom mrežom novih medija,⁷ pa u njima nije bilo značajnijih prosvjednih aktivnosti tijekom "Arapskog proljeća" (iznimka je naftom bogata Libija zbog vojne intervencije NATO-a). S druge strane, arapske zemlje s najslabijom medijskom tehnologijom (Sirija i Sudan⁸) karakteriziraju višegodišnji građanski sukobi (Howard i Hussain, 2013: 33-43).

Može se zaključiti da su novi mediji bitan alat u prosvjedima, ali samo ako postoji dovoljan pristup medijima i motivacija za prosvjednu aktivnost. To je dodatna potvrda postavljenoj teorijskoj osnovi prema kojoj novi mediji samo olakšavaju prosvjede uz korištenje novih tehnologija, ali ih ne uzrokuju.

Ujedno, vjerojatnijim se pokazalo značajnije korištenje novih medija *nakon* (a ne prije) početne prosvjedne aktivnosti. Istraživanje koje su Wolfsfeld i drugi (2013: 128) proveli u svim dvadeset dvjema arapskim zemljama pokazalo je da slobodniji

⁷ Prema podacima Howarda i Hussaina (2013: 42-43), 2010. u Kuvajtu se internetom koristilo 42% populacije, a mobilnim uređajima 161% (zbog većeg broja uređaja po osobi); u Kataru internetom se koristilo 67% populacije, a mobilnim uređajima 132%, dok se u Ujedinjenim Arapskim Emiratima internetom koristilo 69% populacije, a mobilnim uređajima 145%. Saudijska Arabija iznimka je u pogledu slabe javne dostupnosti internetske mreže (27%) zbog jakog utjecaja vjerskih vlasti na medijsku politiku, ali je zato postotak korištenja mobilnih uređaja bio relativno visok (188%).

⁸ U Siriji se internetom 2010. koristilo 20% populacije, a mobilnim uređajima 58%, dok se u Sudanu internetom koristilo 9% populacije, a mobilnim uređajima 41%.

pristup novim medijima ne stvara nužno pojačane prosvjede. Da je korištenje novih medija prethodilo početku prosvjeda, to bi se odrazilo na povećanje, primjerice, registracije na Facebook. Ona je iznosila 2,3% dvije godine prije "Arapskog proljeća" (od kolovoza 2009. do travnja 2010.), u preprosvjednom razdoblju (od svibnja do studenog 2010.) iznosila je svega 1,49%, a samo je neznatno porasla, i to na 2,78%, tek nakon početnog vala prosvjeda (od prosinca 2010. do travnja 2011.).

Drugi način provjere teze o većem korištenju novih medija tek nakon početnih prosvjeda jest praćenje posjete Facebooka. Isti autori pratili su tu posjećenost u četirima izabranim zemljama⁹ te su registrirali značajno povećanje u Egiptu i Siriji nakon 25. siječnja 2011., tj. nakon datuma početka prosvjeda u Egiptu, dok u UAE i Omanu nije bilo značajnijih promjena tijekom cijelog razdoblja "Arapskog proljeća" (*ibid.*: 129). Ti rezultati ponovno potvrđuju da je korištenje Facebooka predodredio tek početak prosvjeda.

Proizlazi da su sposobnosti novih medija u poticanju demokratskih promjena u arapskom svijetu još uvijek na početnoj razini liberalizacije medijskih sustava, koje ne prelaze u sferu transformacije sustava državne vlasti. To je u skladu s Merkelovim razlikovanjem pojmova tranzicije (pokušaja prijelaza) i transformacije (uspješne promjene) tipa političkog režima i sustava vlasti (2011: 54), koje, primijenjeno na analizirani slučaj, ilustrira prekinutu tranziciju. Zbog toga nadzor privatnih medija ostaje paralelan s nadzorom onih državnih, jer cijeli proces nastajanja medija u arapskom svijetu nije *bottom-up* fenomen, nego *top-down* projekt koji sponzorira autoritarna država (Hahn, 2007: 24).

Uz drugačiji odnos države i medija u usporedbi sa stanjem u zapadnom svijetu, drugačiji je i odnos države i civilnog društva. Primjerice, aktualni upravitelj satelitske TV-postaje Al Jazeera (Hamad Bin Jassim Bin Jabr Al Thani) član je katarske kraljevske obitelji, ministar vanjskih poslova Katara od 1992., premijer od 2007., upravitelj pete najveće islamske banke u svijetu Qatar Islamic Bank od 2005. i vlasnik karitativne organizacije Sheikh Jassim Bin Jabr Al Thani Charitable Foundation. Time je on istovremeno dijelom države kao i civilnog društva. S obzirom na to da u arapskom svijetu nema podjele na državu i društvo, kao ni na javno i privatno, privatni mediji ne mogu biti neovisni – a time ni autonomni (Fandy, 2007; 24).

To sjedinjenje javnog i privatnog zajednička je karakteristika autoritarnih i totalitarnih režima. Upravo je *sultanistički* tip arapskih autoritarnih režima za koji je karakteristična vladavina obiteljskog klana, prema Linzu i Stepanu (1996: 346), jednako primjenjiv i na totalitarne režime (primjer je Rumunjska u socijalističkom razdoblju).

⁹ Riječ je o dvjema arapskim zemljama s najvišim prosvjednim indeksom (Egipat i Sirija) i dvjema s najnižim (Ujedinjeni Arapski Emirati i Oman).

Time dolazimo do pitanja: mogu li uopće autoritarni režimi stvarati neovisne medije? Ako se kao primjeri uzmu dvije najgledanije arapske satelitske TV-postaje (katarska Al Jazeera i saudijska Al Arabiya), tada je odgovor negativan. Naime, podaci o njihovim godišnjim troškovima pobijaju komercijalnu opravdanost, jer reklame ne pokrivaju troškove. Godišnji troškovi Al Jazeere iznose 100 milijuna dolara, a Al Arabiye 70 milijuna dolara, dok prihodi od reklama pokrivaju svega 10% troškova obiju postaja (Fandy, 2007: 54; Hafez, 2008b: 328). Ako arapski mediji nisu motivirani komercijalnim profitom, tada velike gubitke, koji prema Fandy (2007: 85) iznose oko 13,5 milijardi američkih dolara godišnje za ukupan arapski medijski prostor, pokriva političko reklamiranje državnih poglavara (predsjednika i kraljeva), tj. javno prikazivanje njihovih aktivnosti. Otuda, primjerice, visoke subvencije katarskog emira Al Jazeeri (60 milijuna američkih dolara godišnje), što ujedno umanjuje njezinu neovisnost.

Novi mediji u arapskom svijetu otvorili su i pitanje postojanja prepoznatljive arapske javne sfere koja bi imala potencijala izmijeniti postojeće autoritarne odnose država-društvo u korist liberalnijeg modela. Razlikovanje javno-privatno¹⁰ prema Papacharissi (2010: 36) odvija se oko pitanja participacije (građansko uključivanje i stvaranje javnog mišljenja) i upravljanja (odgovornost i transparentnost). Javnost je nevidljiva fikcija koja se može zamisliti samo empirijski, teorijski ili politički, ali nikad nije stvarna u svojoj diskurzivnoj konstrukciji (Hartley, 1992: 105).

Prema definiciji koju je dao Jürgen Habermas, javna sfera jest “sfera koja posreduje između društva i države i u kojoj se javnost organizira kao nositelj javnog mnijenja” (Habermas, 1974: 50).¹¹ Arapski svijet nije slijedio europski model razvoja javne sfere u kojem je politički prostor ustupao mjesto civilnom društvu jer nije bilo autonomne industrijske buržoazije, pa je sačuvan autoritet države koja je zauzela politički i medijski prostor (Murphy, 2011: 104-105). U takvim su okolnostima državne elite mogle mijenjati pravila političkog komuniciranja u svakom trenutku.¹² Ipak, zajedničke teme (npr. političke krize) omogućile su kolektivne arap-

¹⁰ Po definiciji su privatno (ono što je skriveno, obiteljsko i individualno) i javno uzajamno isključeni. Međutim, za način na koji danas živimo bitno ih je sagledavati zajedno jer teku paralelno, pa je u suvremenim demokracijama sve izraženija dvojna egzistencija individua: građanin ne može voditi potpuno privatni ili potpuno javni život, već oba istovremeno, ali uz očuvanje granica javnog i privatnog.

¹¹ Slično Habermasu, Monroe Price definirao je javnu sferu kao “zonu diskursa koja služi za istraživanje ideja i kristalizaciju različitih javnih mišljenja” (Khatib, 2007: 30).

¹² Primjerice, jordanski kralj je 1955. popustio zahtjevu javnosti i odbacio poziv na priključenje Bagdadskom paktu (arapskom vojnom savezu) jer je glavna prijetnja sigurnosti zemlje tada bio Izrael, a ne međunarodni komunizam zbog kojeg je Bagdadski pakt bio iniciran. Međutim, 1994. kralj se nije obazirao na javne prosvjede prilikom potpisivanja mira s Izraelom koji je bio glavni posrednik u vanjskopolitičkom približavanju Jordana SAD-u.

ske pozicije i samo se u takvim okolnostima javljala arapska javna sfera na bazi kohezije kroz neko specifično pitanje u arapskoj transnacionalnoj zajednici (Mellor i drugi, 2011: 14).

“Arapsko proljeće”: studija slučaja

U ovom dijelu analizirat će se koji su mediji (tradicionalni ili novi) bili najviše korišteni tijekom “Arapskog proljeća” i koji je od novih medija ocijenjen najvjerodostojnijim u kontekstu oblikovanja vijesti s ciljem utjecaja na političku demokratizaciju.

Istraživanja pokazuju da je utjecaj novih medija na ishod “Arapskog proljeća” preuveličan. No, bitno je naglasiti kako trenutni neuspjeh demokratske tranzicije arapskog svijeta koju simbolizira “Arapsko proljeće” ne znači i njezin neuspjeh u perspektivi. Dosadašnja praksa autoritarnih režima (naročito zemalja Latinske Amerike) pokazala je da tranzicija može biti dugoročan i uspješan proces, pri čemu je instruktivan podatak da su društveni pokreti po svom karakteru kratkoročni ako njihovi akteri nemaju mogućnost formulirati i ostvariti zajedničke interese putem institucionalnih oblika (Przeworski, 1991: 11).

Na prvi pogled nove tehnologije predstavljaju alat koji omogućuje brzo regrutiranje, distribuciju informacija, kolektivnu diskusiju i mobilizaciju za akciju. Tzv. Twitter revolucija u Iranu (2009.), koja je naziv dobila po korištenju internetske društvene mreže Twitter tijekom prosvjeda potaknutih ishodom nedemokratskih predsjedničkih izbora, nije svojim medijskim dosegom bila revolucija u pravom smislu jer je tek oko 8.600 Iranaca od ukupno 70 milijuna stanovnika zemlje u to vrijeme bilo registrirano na Twitter (Wolfsfeld i drugi, 2013: 117).

U “Arapskom proljeću” prevladavali su masovni mediji, a ne društvene mreže vezane za nove medije (Aday i drugi, 2013: 1-21). Internet je u arapskom svijetu trenutno najrasprostranjeniji u zemljama Perzijskog zaljeva, a upravo je to prostor s najmanje registriranih prosvjeda. U Egiptu kao i Tunisu¹³ aktivisti su desetljeće prije “Arapskog proljeća” bezuspješno pokušavali potaknuti demokratsku tranziciju koristeći se internetskim blogovima i Facebookom, dok je iskorištenost Twittera u prosvjedima na trgu Tahrir tijekom “Arapskog proljeća” bila samo 13%, a TV-a kao tradicionalnog medija čak 92% (*ibid.*: 6).

¹³ U Egiptu se 2011. internetom koristilo 15% populacije, a mobilnim uređajima 87%, dok se u Tunisu internetom koristilo 34% populacije, a mobilnim uređajima 106% (zbog većeg broja uređaja po osobi). U usporedbi sa zemljama Perzijskog zaljeva, korištenje interneta bilo je u prosjeku četiri puta manje, a korištenje mobilnih uređaja čak osam puta (Howard i Hussain, 2013: 42-43). Ujedno je nadzor interneta u smislu filtriranja sadržaja, blokiranja stranica opozicije, opoziva licenci za medijske stranice i sl. u Egiptu iznosio visokih 21,1%, a u Tunisu 33,4% (Hess, 2013: 261).

Najviše informacija o prosvjednim aktivnostima, koje su ujedno poticajno djelovale na odaziv prosvjednika, dolazilo je od tradicionalnih medija: u slučaju Tunisa od talijanskih novina *La Repubblica*, francuskih novina *Le Figaro*, radija *Reuters* i s internetskog bloga Al Jazeera (jedino se u slučaju Al Jazeera radilo o novoj medijskoj platformi u formi bloga). U kontekstu kasnijih prosvjednih aktivnosti u Egiptu i Libiji i dalje su dominirali tradicionalni mediji (*Le Figaro*, *Reuters*), ali uz značajniju prisutnost novih medija (satelitska TV-postaja Al Jazeera i njezina blogovska mreža). Stoga Aday i drugi (*ibid.*: 12-13) zaključuju da su tradicionalni mediji prevladavali u izvješćivanju o događanjima u okviru “Arapskog proljeća” ne samo unutar nego dijelom i izvan arapskog svijeta. Smanjenje tehnoloških komunikacijskih barijera između građana ne vodi automatski u masovnu samokomunikaciju, stoga novi mediji još nisu umanjili moć tradicionalnih medija. Novi mediji (društvene mreže na kojima su građani kreatori vijesti) imali su tijekom “Arapskog proljeća” samo ulogu u oblikovanju pozadine vijesti (videosnimke kamerom odnosno mobitelom).

Od novih medija društvene mreže imale su sporedniju ulogu u oblikovanju medijskih vijesti tijekom “Arapskog proljeća” od satelitske televizije. To je potvrđeno u istraživanju (Robertson, 2013) koje je pratilo razlike u korištenju materijala, i to uglavnom fotografskih snimaka prikupljenih s društvenih mreža (Facebook i YouTube) za sadržaj globalnih satelitskih TV-vijesti. To istraživanje koje je provedeno u siječnju 2011., tj. uoči izbijanja prvih prosvjeda u Tunisu, u fokusu je imalo analizu sadržaja vijesti četiriju satelitskih TV-postaja (CNN International, BBC World, Al Jazeera English i Russia Today). Utvrđeno je da je uoči prosvjednih aktivnosti u vijestima navedenih satelitskih TV-postaja korišteno samo 1,7% materijala s društvenih mreža (tablica 1) te da su se na te materijale u svojim vijestima najviše oslanjali CNN International (4%) i Al Jazeera (2%).

Tablica 1. Korištenje materijala s društvenih mreža u vijestima izdvojenih satelitskih TV-postaja u siječnju 2011.

	Ukupan broj vijesti (siječanj 2011.)	Broj (i postotak) vijesti u kojima je korišten materijal s novih medija
BBC World	395	4 (1%)
CNN International	167	7 (4%)
Russia Today	211	1 (0.4%)
Al Jazeera (English)	617	12 (2%)
Ukupno	1.390	24 (1.7%)

Izvor: Robertson, 2013: 14.

Ako je promatrani dio novih medija (društvene mreže) bio manje zastupljen u početnom izvješćivanju vezanom za "Arapsko proljeće", tada je i njihov utjecaj na proces demokratizacije u toj fazi bio umanjen. To ujedno znači da nisu svi novi mediji imali jednaku mogućnost utjecaja na demokratske promjene: satelitska TV u većoj je mjeri omogućila akterima *online* civilnog društva u početnoj fazi "Arapskog proljeća" da utječu na unutarnju politiku svoje zemlje, a internetske društvene mreže u manjoj.

Iako nove tehnologije i novi mediji ne predodređuju političke ishode, ipak se kroz raniju praksu pokazalo da imaju sposobnost izmijeniti matricu mogućnosti u vezi s mobilizacijom i organizacijom političkih događanja (Howard i Hussain, 2013: 122). Primjerice, u Alžiru je pod utjecajem novih medija 2011. ukinuto 19-godišnje izvanredno stanje; sudanski predsjednik Omar Al Bashir osuđen za zločine protiv čovječnosti nakon predsjedničkih izbora 2010. odustao je od predsjedničke kandidature, a zemlje bogate naftom obavezale su se na redistribuciju bogatstva.

Posebnu pažnju zavređuje analiza Al Jazeera kao najvjerodostojnijeg novog arapskog medija (prema ocjeni arapske javnosti) u kontekstu mogućnosti utjecaja na političku demokratizaciju. U tu svrhu mogu poslužiti dostupni rezultati istraživanja vjerodostojnosti glavnih arapskih satelitskih TV-postaja (Al Jazeera i Al Hurra) koje su proveli Fahmy i drugi (2012) u pogledu sposobnosti utjecanja na demokratizaciju arapskih autoritarnih režima.

Al Jazeera je osnovana 1996. sredstvima katarskog emira,¹⁴ pa otuda njezina financijska i politička ovisnost o vlastima Katara.¹⁵ Trebala je poslužiti kao kompenzacija za mali geografski i vanjskopolitički utjecaj Katara, pa Katar s Al Jazeerom dobiva mnogo više od franšize jer kao gospodarski bogata zemlja (s dohotkom od 100.000 američkih dolara po stanovniku, koji je ujedno najveći u svijetu) može zahvaljujući medijskoj moći osnažiti svoj globalni utjecaj u 21. stoljeću.¹⁶ Primjerice, katarski se emir koristi medijima za jačanje diplomatskih i trgovačkih veza s Izraelom, SAD-om i Iranom, dok istovremeno daje medijski prostor regionalnim islamističkim grupama – Muslimanskom bratstvu, Hezbollahu, Hamasu, Al Qa'idi i drugima (Dickey, 2013: 34-39).

¹⁴ Hamad Bin Khalifa Al Thani izdvojio je 140 milijuna američkih dolara za pokretanje Al Jazeera. Otad izdvaja oko 60 milijuna američkih dolara godišnje za financiranje tog kanala (Braith i Berger, 2011: 125; Fandy, 2007: 85).

¹⁵ Podatak da je Osama Bin Laden kritizirao američku prisutnost u Saudijskoj Arabiji, a istovremeno ignorirao američke vojne baze u Kataru jedan je od primjera političke ovisnosti Al Jazeera o državnim vlastima Katara (Uysal, 2011: 3).

¹⁶ Naročito u kontekstu iranskih optužbi Katara za crpljenje iranskog plina u Arapskom moru te saudijske suspenzije državne granice s Katarom (1992.), uzajamno dogovorene 1965.

Unatoč kritikama u pogledu medijskog izvješćivanja¹⁷ Al Jazeera ima brojne prednosti, i to u kontekstu otvorenih diskusija uživo; izvješćivanja s terena; korištenja digitalnih medija (s obzirom na to da *talk-show* programi vezani za studio nemaju istu težinu kao fotografski dokaz s terena snimljen, primjerice, kamerom na mobilnom telefonu); angažmana lokalnih novinara s olakšanim pristupom mjestu koje je u fokusu zanimanja, što olakšava razgovor sa stanovništvom na lokalnom narječju; preuzimanja zapadnog stila izvješćivanja (izvješćivanje uživo, sažeto, grafički vizualno), što jača objektivnost izvješćivanja i interpersonalni novinarski pristup publici (Auter i dr., 2005: 189-204).

Ključ je uspjeha koji Al Jazeera čini vodećim arapskim nedržavnim medijskim akterom *kontekstualna objektivnost*, tj. izvješćivanje i tretman vijesti iz različitih uglova (Maluf, 2005: 532). U tom smislu vijest je popraćena deskripcijom i analizom događaja. Kontekstualna objektivnost uključuje i emitiranje radikalnih stajališta nasuprot *mainstreamu* umjerenih vijesti (npr. audio-video poruke Osame Bin Laden a ili osiguravanje medijskog prostora izraelskoj strani).

Al Hurra (engl. *the free*), formirana 14. veljače 2004. sa sjedištem u Springfieldu (američka savezna država Virginia), jest 24-satna satelitska TV na arapskom jeziku koju je pokrenula američka vlada radi pridobivanja arapske javnosti, tj. limitiranja hegemonije Al Jazeera te radi promocije demokracije na Bliskom istoku. Naime, nakon 11. rujna 2001. trebalo je uspostaviti kanal komunikacije s arapskom javnosti kako bi se poboljšao imidž SAD-a u arapskom svijetu. Al Hurra je, sa sjedištem na američkom tlu i pokrenuta financijskim sredstvima iz američkog državnog proračuna u iznosu od 34,6 milijuna američkih dolara (četiri puta manje od sredstava uloženi u pokretanje Al Jazeera), zamijenila *radio* Voice of America, dotadašnji američki medij u arapskom svijetu, koji je u polustoljetnom razdoblju od 1942. do 2004. privlačio samo 1% arapskog slušateljstva (Fandy, 2007: 107).

Ipak, Al Hurra ne pruža priliku javnosti za otvorenu diskusiju i regrutira novinare koji privremeno napuštaju svoje radno mjesto u arapskim medijima, ali na koje će se vratiti nakon isteka ugovora. Zbog toga oni ne mogu kritizirati svoje matične zemlje, bojeći se gubitka posla i mirovine (*ibid.*: 104). Ujedno, oskudijeva novinarskim kadrom koji može izvješćivati s različitih kriznih područja (Irak, Palestina) s obzirom na to da pojedini arapski dijalekti iz političkih razloga nisu prihvatljivi u cijelom arapskom svijetu.¹⁸

¹⁷ Nakon 2001. senzacionalizam počinje prevladavati nad političkim analizama; program sadrži mnogo više oružanog i političkog nasilja, zbog čega je Al Jazeera optužena za poticanje sukoba; medijski prostor koji daje terorističkim grupama iskorištava se za klevetu SAD-a i za suradnju s Izraelom; velika pažnja posvećuje se žrtvama ratova i progona, tj. partikularnoj grupi gubitnika, ali ne i pobjednicima, što je u suprotnosti s objektivnim izvješćivanjem (Hafez, 2008a: 156).

¹⁸ Primjerice, Iraci nisu naklonjeni jordanskim novinarima nakon jordanske političke podrške Sadamu Huseinu za napad na Kuvajt (1990.) Ta je podrška uslijedila nakon što je Husein obećao

Obje satelitske TV slične su u emitiranju na istom jeziku i težnji za slobodnim, nepristranim i transparentnim izvješćivanjem, iako između njih postoje i bitne razlike: u sponzorima (Katar odnosno SAD) i u strategijama (Al Jazeera se obraća arapskoj javnosti pokrivajući ključna regionalna pitanja kao što su Palestina, Irak i Afganistan, ima *call in*¹⁹ programe i kritizira SAD, dok Al Hurra promovira američku politiku u regiji, ne primjenjuje praksu *call in* programa, a emitirani program nije uvijek u skladu s preferencijama arapske javnosti).

Istraživanje provedeno u jednomjesečnom razdoblju 2011. (od 27. ožujka do 25. travnja) u svim dvadeset dvjema arapskim zemljama pokazalo je da Al Jazeera u arapskom svijetu uživa veću vjerodostojnost (*credibility*) od Al Hurre, ali i od pojedinih zapadnih satelitskih TV-postaja.

Al Jazeera arapska javnost smatra vjerodostojnom²⁰ (u pogledu visokog stupnja vjerojatnosti sadržaja objavljenih vijesti, nepristranosti, točnosti, dubine informacija, pouzdanosti i stručnosti) u odnosu na Al Hurru, CNN i BBC, dok primjerice CNN i BBC percipira gotovo jednako kvalitetnima kao i Al Jazeera samo u području stručnosti (tablica 2). Indikativno je da je najviša ocjena koja je dana Al Jazeera (4.55), i to iz stručnosti, stečena usvajanjem zapadnog modela prikazivanja vijesti (npr. prezentiranje nekoliko perspektiva iste vijesti, kopiranje zapadnih *show*-programa i sl.). Najnižu ocjenu Al Jazeera je dobila za nepristranost (3.77), jer je u vijestima previše naglašena arapska politička perspektiva (Johnson i Fahmy, 2008: 353).

Prema podacima iz iste tablice vjerodostojnost Al Hurre je niska, što je u skladu s niskim postotkom njezine gledanosti zabilježenim 2011. u arapskom svijetu, koji je iznosio svega 2% (Fahmy i drugi, 2012: 733). Otuda je i utjecaj koji Al Hurra nastoji ostvariti na arapski svijet zanemariv.²¹

samostalnu državu za Palestince, čime je Jordanu najavio mogućnost konačnog rješenja statusa 60% palestinskog stanovništva u dugogodišnjem izbjegličkom statusu na jordanskom teritoriju.

¹⁹ *Call in* nije dominantan model arapske *talk-show* kulture: nije stvaran jer arapsko stanovništvo rijetko naziva samoinicijativno da bi izrazilo svoje mišljenje. Naime, međunarodni su pozivi (npr. iz Maroka u Katar) skupi, a srednja klasa ima male plaće. Zato urednici programa sami nazivaju pojedine arapske akademike i druge javne osobe koje mogu komentirati neke događaje, čime se *call in* program pretvara u *call out* šou (Fandy, 2007: 10 i 129).

²⁰ Konkretni primjeri na kojima je vidljiva vjerodostojnost Al Jazeera u arapskom svijetu jesu: libijski predsjednik Moamer Gadafi je 1998. preko Al Jazeera ponudio Billu Clintonu obnovu odnosa Libija-SAD; Sadam Husein se 2000. preko Al Jazeera (a ne iračke državne televizije) obratio Iračanima povodom dana iračkih oružanih snaga, a Osama Bin Laden je 16. rujna 2001. preko Al Jazeera negirao uključenost u napad na Svjetski trgovinski centar.

²¹ Ovaj mali utjecaj može se pratiti i kroz činjenicu da djeluje unutar američkog State Departmenta te da je financira Broadcasting Board of Government, jednako kao i Voice of America.

Tablica 2. Ocjena vjerodostojnosti arapske javnosti pojedinih satelitskih TV-postaja

	Vjerojatnost (<i>believability</i>)	Nepripravnost (<i>fairness</i>)	Točnost (<i>accuracy</i>)	Dubina inform. (<i>depth of inf.</i>)	Pouzdanost (<i>trustworthiness</i>)	Stručnost (<i>expertise</i>)
Al Jazeera	4.36	3.77	4.30	4.32	4.28	4.55
BBC	3.06	2.62	3.33	3.49	2.73	4.20
CNN	2.35	1.91	2.78	2.89	1.97	4.06
Al Hurra	1.55	1.55	1.65	1.65	1.57	1.78

1 = nimalo; 2 = malo; 3 = donekle; 4 = znatno; 5 = potpuno

Izvor: Johnson i Fahmy, 2008: 349.

Ocjenu vjerodostojnosti ipak treba uzeti s rezervom jer ju donosi publika, a različita publika (npr. arapska i zapadna) ima različite percepcije vjerodostojnosti svojih medija (Johnson i Fahmy, 2008: 349). Studije o vjerodostojnosti (*credibility studies*) pokazuju da javnost izabire kao najvjerodostojniji onaj medij na koji se sama oslanja (Fahmy i dr., 2012: 728-749). Zato rezultati prikazanog istraživanja ne znače da je izvješćivanje Al Jazeera vjerodostojnije u odnosu na publiku od CNN-a i BBC-a, nego da gledatelji Al Jazeera percipiraju taj medij kao vjerodostojniji od dvaju promatranih zapadnih medija (gledatelji CNN-a i BBC-a vjerojatno bi izabrali svoj medij kao vjerodostojniji).

Od promatranih šest parametara u ocjeni vjerodostojnosti Al Jazeera nepripravnost je najznačajniji parametar putem kojeg ona može utjecati na demokratizaciju arapskog svijeta, a upravo je iz njega dobila najnižu ocjenu (3.77). Pored toga, već je ranije istaknuta financijska i politička pristranost/ovisnost Al Jazeera o katarskim vlastima. Ovdje se na općoj razini može konstatirati da će Al Jazeera postati nepriprana onog trenutka kada dopusti emitiranje programa o svrgavanju katarskog emira (1995.) od vlastitog sina, a Al Hurra kada u svoj program uvrsti intervju s liderima terorističkih i ostalih ekstremnih skupina u arapskom svijetu (što ne odgovara SAD-u). Zaključak je da je najvjerodostojniji arapski medij prema ocjeni arapske javnosti ipak visoko ovisan i kontroliran.

Arapski režimi mnogo su lakše kontrolirali tradicionalne medije, uništavanjem novinskog materijala, preuzimanjem radijskih i TV-postaja te blokiranjem fiksnih telefonskih linija. Iako je nove medije teže kontrolirati redovito zbog utjecaja na nacionalnu ekonomiju i zbog toga što je nemoguće ignorirati međunarodni politički

pritisak,²² u arapskom svijetu ipak se prakticiraju brojni načini njihove povremene kontrole: *online* (prekid rada digitalne mreže; preopterećenje mreže prevelikim brojem sadržaja, što preopterećuje servere i otežava građanima pristup pojedinim sadržajima); *offline* (uhićenja blogera, zahtjev redarstvenih vlasti da prosvjednici identificiraju pojedine osobe na fotografijama s Facebooka) i kontrola putem posrednika kojom se jednako koriste i demokracije (kooptiranje *providera* internetskih i mobilnih usluga da prekinu aktivnost na ciljanim stranicama²³).

U kontekstu medijske kontrole značajnu ulogu ima *Arapska povelja o satelitskom emitiranju* koju su u veljači 2008. na inicijativu Egipta i Saudijske Arabije usvojili ministri informiranja arapskih zemalja. Povelja zahtijeva kontrolu i reguliranje emitiranja kako bi satelitske TV-postaje usko povezala s državnim politikama radi suzbijanja vjerski i politički nepoželjnog programa. Ipak, ona nema obvezujući karakter, čime daje suvereno pravo svakom arapskom režimu da samostalno odluči o stupnju nadzora medija unutar svojih granica (Murphy, 2011: 112).

Budući da Povelja zahtijeva od vlasnika satelitskih TV-postaja da u emitiranju programa izbjegavaju sadržaje kojima mogu ugroziti socijalnu stabilnost i tradicionalne arapske vrijednosti, ne razlikuje se mnogo od sličnih dokumenata Europske komisije EU-a i Savezne komunikacijske komisije SAD-a koji zabranjuju poticanje mržnje, ugrožavanje socijalnog mira, nacionalnog jedinstva i javnog poretka. Ipak, Povelja sadrži mnoge kontradikcije: u osnovi su satelitskog programa promjene koje vode u modernizaciju, što je u suprotnosti s retorikom tradicije državnih vlasti i željom za očuvanjem *statusa quo*, tj. autoritarizma (Krzysiek, 2009: 83).

Iako novi mediji otežavaju državnu kontrolu nad medijskim prostorom, oni nisu supstitut za demokratizaciju jer ih ne prati i politička interakcija kroz koju javne preferencije mogu biti realizirane u vidu demokratskih ishoda kroz političku komunikaciju (Karam, 2007: 82). Da su novi mediji doprinijeli slabljenju državne medijske kontrole, vidljivo je, primjerice, u činjenici da se teško može ponoviti slučaj poput onog iz 1991. kada su saudijski mediji dva dana mogli prešućivati iračku invaziju na Kuvajt, ili dva tjedna dolazak američkih trupa na saudijsko tlo 1992. (Kraidy, 2002: 5).

Međutim, to je samo prvi korak u procesu demokratizacije arapskih zemalja, dok za njezinu potpunu realizaciju nedostaje stvarna politička komunikacija koja je,

²² Prekid internetske mreže tijekom najžešćih prosvjeda na trgu Tahrir u Egiptu u proljeće 2011. prouzročio je štetu egipatskoj ekonomiji u iznosu od 4% BDP-a ili 90 milijuna američkih dolara (Howard i Hussain, 2013: 74).

²³ Primjerice, u Egiptu je 2011. britanski *provider* mobilnih usluga Vodafone pristao na zahtjev egipatskih vlasti da prekine mobilne usluge, što je samo pojačalo prosvjednu aktivnost (Howard i Hussain, 2013: 70).

prema modelu koji su razvili Pfetsch i Esser (2012: 26), zamišljena kao interaktivnan proces transmisije informacija između političke, medijske i javne sfere. Glavna je značajka sistema političke komunikacije razmjena poruka, koja može biti ulazna (*input flow*), od javnosti prema političkom sustavu, i izlazna (*output flow*), kao politička poruka upućena javnosti, pri čemu se oba tijeka odvijaju i preko tradicionalnih i preko novih medija (*ibid.*: 36-37).

Kao što je istaknuto, upravo je koncept javne sfere stran arapskom svijetu jer ne postoji podjela na državu i društvo te na javno i privatno. Autoritet države proširen je i izvan političke sfere na onu javnu. Bez samostalne javne sfere politička komunikacija ostaje bez jednog od dva bitna pola, između kojih ni posredovanje novih medijskih tehnologija ne može ostvariti svoj cilj demokratizacije arapskih društava.

Zaključak

Iako su prema pojedinim stajalištima novi mediji imali ulogu katalizatora “Arapskog proljeća” (“potaknuli su aktivizam”, “pokrenuli socijalne pobune” i “degradirali tradicionalne medije”), u članku se pokazuje da arapski novi mediji nisu značajnije doprinijeli transformaciji autoritarnih režima u demokratske. Taj zaključak izveden je na temelju teorijske osnove i analitičke razrade.

S *teorijskog* aspekta, pomoću kritičke teorije medija i tehnologije koja polazi od dijalektičkog odnosa između (medijske) tehnologije i demokratskih promjena, nove medijske tehnologije pokazuju se kao sredstvo koje je omogućilo organizaciju i razmjenu informacija tijekom “Arapskog proljeća”, ali nije bilo njegovim uzrokom.

U analizi sadržaja dostupnih istraživanja u kontekstu “Arapskog proljeća” potvrdilo se da je pojava novih medijskih tehnologija samo simbolična moć koja ne mora nužno voditi demokratskim promjenama. Razlozi su za to slabljenje, ali ne i ukidanje medijske kontrole arapskih režima radi vlastitog opstanka kao prioriteta (prividne demokratske promjene samo pomažu opstanku režima, ali ih ne demokratiziraju). Ujedno, arapski novi mediji uglavnom su u državnom vlasništvu (autoritarni režimi po svojoj prirodi ne mogu kreirati neovisne i demokratske medije).

Potvrđena je i negativna veza između razine komunikacijskih tehnologija (novih medija) i razine prosvjeda prema kojoj veća razina dostupnosti novih medija vodi u nižu razinu prosvjeda. Stoga su novi mediji bitan alat u prosvjedima samo ako postoji dovoljan pristup medijima i motivacija, što potvrđuje teorijsku osnovu prema kojoj novi mediji samo olakšavaju prosvjede uz korištenje novih tehnologija, ali ih ne uzrokuju.

Dodatno je uočeno da je značenje pojedinih novih medija tijekom “Arapskog proljeća” variralo. Internetske društvene mreže imale su sporedniju ulogu u oblikovanju medijskih vijesti u odnosu na satelitsku TV, što upućuje na zaključak da nisu

svi novi mediji imali jednaku mogućnost utjecaja na demokratske promjene: sate-litska TV je u početnoj fazi "Arapskog proljeća" u većoj mjeri omogućila akterima *online* civilnog društva da utječu na unutarnju politiku svoje zemlje.

Opisani pokušaji demokratske tranzicije inspirirani *online* mrežama više su tak-tička nego strateška inovacija, koja se od alata novih medija oslanjala na Facebook radi formiranja grupa (tajnih i javnih), na Twitter za organizaciju grupa u realnom vremenu i razmjenu novosti zaobilazeći tradicionalne medije te na fotografije You-Tubea za osiguranje dokaza o trenutnim javnim aktivnostima. Ipak, moć koju su ti alati mobilizirali u formi uličnih prosvjeda ostala je na razini predinternetskog raz-doblja tradicionalnih medija jer te tehnološke naprave nisu predodredile političke is-hode, nego su samo izmijenile oblike mobilizacije i organizacije političkih događa-nja. Tek im preostaje da objasne uzrok demokratske tranzicije u arapskim zemljama.

LITERATURA

- Aday, Sean, Farrell, Henry, Freelon, Deen, Lynch, Marc, Sides, John i Dewar, Michael. 2013. Watching from Afar; Media Consumption Patterns Around the Arab Spring. *American Behavioral Scientist* (XX), X: 1-21.
- Allagui, Ilhem i Kuebler, Johanne. 2011. The Arab Spring and the Role of ICTs. *International Journal of Communication* (5), 1: 1435-1442.
- Axford, Barrie. 2011. Talk about a Revolution; Social Media and the MENA Uprisings. *Globalizations* (8), 5: 681-686.
- Auter, Philip J., Arafa, Mohamed i Al Jaber, Khalid. 2005. Identifying with Arabic Journalists; How Al Jazeera Tapped Parasocial Interaction Gratifications in the Arab World. *Gazette – The International Journal for Communication Studies* (67), 2: 189-204.
- Bourdieu, Pierre. 2005. The Political Field, the Social Science Field, and the Journalistic Field, u: Benson, Rodney i Neveu, Erik (ur.): *Bourdieu and the Journalistic Field*. Polity Press. Cambridge: 29-47.
- Braizat, Fares i Berger, David. 2011. The Impact of Arab Satellite Channels on Public Opinion, u: Zweiri, Mahjoob i Murphy, Emma C. (ur.): *The New Arab Media; Technology, Image and Perception*. Ithaca Press. Reading: 123-138.
- Dalacoura, Katerina. 2012. The 2011 Uprisings in the Arab Middle East; Political Change and Geopolitical Implications. *International Affairs* (88), 1: 63-79.
- Dickey, Christopher. 2013. Al Jazeera is the Best Thing to Happen to Journalism. *Newsweek*. 10 June: 34-39.
- Dunn, Alexandra. 2011. Unplugging a Nation; State Media Strategy during Egypt's January 25 Uprising. *Fletcher Forum of World Affairs* (35), 2: 15-24.

- Fahmy, Shahira, Wanta, Wayne i Nisbet, Erik C. 2012. Mediated Public Diplomacy; Satellite TV News in the Arab World and Perception Effects. *The International Communication Gazette* (74), 8: 728-749.
- Fandy, Mamoun. 2007. *(Un)Civil War of Words; Media and Politics in the Arab World*. Praeger Security International. Westport.
- Fuchs, Christian. 2012. Social Media, Riots and Revolutions. *Capital & Class* (36), 3: 383-391.
- Georgiou, Myria. 2013. Between Strategic Nostalgia and Banal Nomadism; Explorations of Transnational Subjectivity among Arab Audiences. *International Journal of Cultural Studies* (16), 1: 23-39.
- Ghannam, Jeffrey. 2011. Social Media in the Arab World; Leading up to the Uprisings of 2011, http://www.hivos.net/content/download/44534/299848/file/CIMA_SocialMediaintheArabWorld_LeadinguptotheUprisingsof2011.pdf (datum pristupa 2. svibnja 2013).
- Gher, Leo A. i Amin, Hussein Y. 1999. New and Old Media Access and Ownership in the Arab World. *International Communication Gazette* (61), 1: 59-88.
- Habermas, Jürgen. 1974. The Public Sphere; an encyclopedia article. *New German Critique* (3), 1: 49-55.
- Hafez, Kai. 2008a. *Arab Media; Power and Weakness*. The Continuum International Publishing Group Inc. New York.
- Hafez, Kai. 2008b. The Role of Media in the Arab World's Transformation Process, http://www.uni-erfurt.de/fileadmin/userdocs/phillfak/kommunikationswissenschaft/files_publicationen/hafez/inhalt899_bound_hafez.pdf (datum pristupa: 2. svibnja 2013).
- Hahn, Oliver. 2007. Cultures of TV News Journalism and Prospects for a Transcultural Public Sphere, u: Sakr, Naomi (ur.): *Arab Media and Political Renewal; Community, Legitimacy and Public Life*. I.B. Tauris. New York: 13-27.
- Hartley, John. 1992. *Teleology; Studies in Television*. Routledge. London.
- Hess, Steve. 2013. From the Arab Spring to the Chinese Winter; The Institutional Sources of Authoritarian Vulnerability and Resilience in Egypt, Tunisia and China. *International Political Science Review* (34), 3: 254-272.
- Howard, Philip N. i Hussain, Muzammil M. 2013. *Democracy's Fourth Wave? Digital Media and the Arab Spring*. Oxford University Press. Oxford.
- Johnson, Thomas J. i Fahmy, Shahira. 2008. The CNN of the Arab World or a Shrill for Terrorists? How Support for Press Freedom and Political Ideology Predict Credibility of Al Jazeera Among its Audience. *International Communication Gazette* (70), 5: 338-360.
- Karam, Imad. 2007. Satellite Television: A Breathing Space for Arab Youth, u: Sakr, Naomi (ur.): *Arab Media and Political Renewal; Community, Legitimacy and Public Life*. I.B. Tauris. New York: 80-95.

- Khatib, Lina. 2007. Television and Public Action in the Beirut Spring, u: Sakr, Naomi (ur.): *Arab Media and Political Renewal; Community, Legitimacy and Public Life*. I.B. Tauris. New York: 28-43.
- Knickmeyer, Ellen. 2011. The Arab World's Youth Army. *Foreign Policy* (90), 1: 122-126.
- Kraidy, Marwan. 2002. Arab Satellite Television between Regionalization and Globalization. *Global Media Journal* (1), 1: 1-13.
- Kraidy, Marwan. 2012. The Rise of Transnational Media Systems; Implications of Pan-Arab Media for Comparative Research, u: Hallin, Daniel i Mancini, Paolo (ur.): *Comparing Media Systems beyond the Western World*. Cambridge University Press. Cambridge: 177-200.
- Krzysiek, Pawel. 2009. Testing Legal Boundaries within Arab Media Hubs; Reporting, Law and Politics in Three Media Cities. *Westminster Papers in Communication and Culture* (6), 1: 69-91.
- Lahlali, El Mustapha. 2011. *Contemporary Arab Broadcast Media*. Edinburgh University Press. Edinburgh.
- Linz, Juan J. i Stepan, Alfred. 1996. *Problems of Democratic Transition and Consolidation; Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*. Baltimore University Press. Baltimore.
- Maluf, Ramez. 2005. Al Jazeera; the Enfant Terrible of Arab Media. *European Journal of Communication* (20), 4: 531-537.
- Mellor, Noha, Rinnawi, Khalil i Dajani, Nabil. 2011. *Arab Media; Globalization and Emerging Media Industries*. Polity Press. Cambridge.
- Mercea, Dan. 2011. Digital Prefigurative Participation; the Entwinement of Online Communication and Offline Participation in Protest Events. *New Media & Society* (14), 1: 153-169.
- Merkel, Wolfgang. 2011. *Transformacija političkih sustava; uvod u teoriju i empirijsko istraživanje transformacije*. Biblioteka Politička misao. Zagreb.
- Murphy, Emma C. 2011. Between Image and Reality; New Information and Communication Technologies and the Arab Public Sphere, u: Zweiri, Mahjoob i Murphy, Emma C. (ur.): *The New Arab Media; Technology, Image and Perception*. Ithaca Press. Reading: 103-122.
- Nashmi, Al Eisa, Cleary, Johanna, Molleda, Juan-Carlos i McAdams, Melinda. 2010. Internet Political Discussions in the Arab World; A Look at Online Forums from Kuwait, Saudi Arabia, Egypt and Jordan. *International Communication Gazette* (72), 8: 719-738.
- Norris, Pippa i Inglehart, Ronald. 2009. *Cosmopolitan Communications; Cultural Diversity in a Globalized World*. Cambridge University Press. New York.
- Papacharissi, Zizi. 2010. *A Private Sphere; Democracy in a Digital Age*. Polity Press. Cambridge.

- Pfetsch, Barbara i Esser, Frank. 2012. Comparing Political Communication, u: Esser, Frank i Hanitzsch, Thomas (ur.): *The Handbook of Comparative Communication Research*. Routledge. New York and London: 14-29.
- Przeworski, Adam. 1991. *Democracy and the Market; Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Robertson, Alexa. 2013. Connecting in Crisis; 'Old' and 'New' Media and the Arab Spring. *International Journal of Press/Politics* (XX), X: 1-17.
- Rugh, A. William. 2007. Do National Political Systems Still Influence Arab Media?, http://arabmediasociety.sqgd.co.uk/articles/downloads/20070523081944_AMS2_William_A_Rugh.pdf (datum pristupa: 29. travnja 2013).
- Sabry, Tarik. 2005. What is 'Global' about Arab Media?. *Global Media and Communication* (1), 1: 41-46.
- Siebert, Fred S., Peterson, Theodore i Schramm, Wilbur. 1963. *Four Theories of the Press*. University of Illinois Press. Illinois.
- Tufekci, Zeynep i Wilson, Christopher. 2012. Social Media and the Decision to Participate in Political Protest; Observations from Tahrir Square. *Journal of Communication* (62), 2: 363-379.
- Uysal, Ahmet. 2011. The Nature of Al Jazeera's Prime-time Broadcasting in Arabic and English, u: Zweiri, Mahjoob i Murphy, Emma C. (ur.): *The New Arab Media; Technology, Image and Perception*. Ithaca Press. Reading: 1-18.
- Wolfsfeld, Gadi, Segev, Elad i Sheafer, Tamir. 2013. Social Media and the Arab Spring; Politics Comes First. *International Journal of Press/Politics* (18), 2: 115-137.

Albina Osrečki

THE NEW MEDIA AND "ARAB SPRING"

Summary

Using *critical theory of media and technology* as a theoretical framework, we describe the dialectical interrelation between (media) technology and democratic changes, where new media technology only paved the way to organization and exchange of information during "Arab Spring", but was not its cause. "Arab Spring" as the case in point proved a negative correlation between the level of communication technology (new media) and the intensity of protests, according to which a higher level of accessibility to new media led to a lower level of protests. Also, we observe an uneven impact of new media on democratic changes, i.e. internet social networks had a secondary role in creating media news, compared to satellite TV which at an early stage of "Arab Spring" enabled the actors of online civil society to have an impact on

state politics to a large extent. Arab new media cannot yet lead to democratic changes nor explain their causes, but merely alter patterns of mobilization and organization of social and political events.

Keywords: Traditional Media, New Media, Democratization, Social Movements, "Arab Spring"

Kontakt: **Albina Osrečki**, Fakultet političkih znanosti, Lepušićeva 6, 10 000 Zagreb. E-mail: albinaosrecki@gmail.com